

ΝΙΚΟΛΛΟΥ ΜΑΤΣΟΥΚΑ Δ. Θ.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΡΞΙΣΜΟΝ

‘Ανάτυπον ἐκ τοῦ 2ου τόμου τοῦ Σεμιναρίου
Θεολόγων Θεσσαλονίκης «Ορθόδοξος Πνευ-
ματικότης, Χριστιανισμός - Μαρξισμός»

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΡΞΙΣΜΟΝ

ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΡΞΙΣΜΟΝ

‘Υπό ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΤΣΟΥΚΑ Δ.Θ.

‘Ο μαρξιστής συγγραφεὺς Ἰ. Κορδάτος¹ εἰς ἐκτενῆ μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀρχαῖες θρησκεῖες καὶ Χριστιανισμὸς» (Ἀθῆνα 1927) ἀνέπτυξε τὰς θέσεις τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς δσον ἀφορῷ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως καὶ τῆς φύσεως τῆς θρησκείας. Αἱ ἀναπτυχθεῖσαι ἀπόψεις πρέπει νὰ θεωρηθοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον ὡς ἀπηχοῦσαι τὰς ἐπισήμους καὶ ὀρθοδόξους μαρξιστικὰς ἀντιλήψεις. Βεβαίως, ὑπῆρξαν κατὰ καιροὺς καὶ ἰδιαιτέρως σήμερον πρωτοβουλίαι, ἐκ μέρους μαρξιστῶν, διὰ τῶν δποίων ἐπεχειρήθη νὰ ἀμβλυνθῇ ἡ δξύτης εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ ἐκπροσώπων τῆς θρησκείας καὶ τῆς μαρξιστικῆς κοσμοθεωρίας. Κατωτέρω θὰ γίνῃ νῦν εἰς ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητικῶν τούτων τάσεων. Παρ’ ὅλα αὐτὰ ἐν προκειμένῳ ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἡ γενικὴ καὶ ἐπίσημος γραμμὴ τῆς μαρξιστικῆς ἰδεολογίας.

Κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς, ὡς παρουσιάζει τὰ πράγματα ὁ μνημονευθεὶς Κορδάτος, ἡ θρησκεία κρίνεται κατ’ ἀρχὴν αὐτὴν καθ’ ἔαυτὴν μὲ κύριον καὶ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν καταπολέμησιν κατὰ τρόπον ἔντονον τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

¹ Ἡ παροῦσα μελέτη περὶ τῆς προελεύσεως καὶ φύσεως τῆς θρησκείας κατὰ τὸν μαρξισμὸν στηρίζεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον ἐπὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἰ. Κορδάτου, δὲν παραθεωροῦνται δμως καὶ αἱ ἄλλαι συναφεῖς θέσεις μαρξιστῶν συγγραφέων. Ἐπιμένομεν κυρίως εἰπεῖν εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ ἐν λόγῳ συγγραφέως, διότι ἀφ’ ἐνδὸς μὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα προεβλήθη ὡς ὁ πατριάρχης τοῦ μαρξισμοῦ ἀφ’ ἐτέρου δέ, παρ’ ὅλας τὰς περαιτέρω ἔξελίξεις εἰς τὸν μαρξισμὸν ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο, αἱ ἀπόψεις αὐταὶ ἀποτελοῦν τὴν κεντρικὴν γραμμὴν τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς δσον ἀφορῷ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ παρόντος θέματος.

‘Ἐπιχειρεῖται ν’ ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα δὲν εἶναι καθολικὸν καὶ ἔμφυτον εἰς τὸν ἀνθρωπὸν. Ἡ καθολικότης καὶ τὸ ἔμφυτον τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθημας ἀποτελοῦν, κατὰ τὸν συγγραφέα, «τὸ θεολογικὸ δόγμα», τὸ δποῖον στηρίζει τὴν ὕπαρξιν πασῶν τῶν θρησκειῶν καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ δόγμα δμως τοῦτο, κατὰ τὰς μαρξιστικὰς θέσεις, εἶναι κατὰ πάντα ἀνεδαφικόν. «Μολαταῦτα», λέγει ὁ συγγραφεὺς, «μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους πιστεύουν στὸ γνωστὸ θεολογικὸ δόγμα· ἡ θρησκεία —λένε μὲ σοβαρότητα— εἶναι ἔνα αἴσθημα ποὺ σὲ κανένα τόπο καὶ σὲ καμιὰ ἐποχὴ δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸ» (Κορδάτου, σ. 5). Αἱ παρατηρήσεις δμως τῶν ἐρευνητῶν, ίσχυρίζεται, ἔχουν ἀποδεῖξει τὸ ἀντίθετον: «ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, δπως λέμε, δὲν ὑπάρχει θρησκεία κι οὔτε πάλι τὸ θρησκευτικὸ αἴσθημα εἶναι φυσικό, δηλαδὴ ἔμφυτο στὸν ἀνθρωπὸ. Κι αὐτὸ μᾶς τὸ ἐπιβεβαιώνουν οἱ ἐπιτόπιες ἔρευνες ἔξερευνητῶν» (Κορδάτου, σ. 5). Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν συγγραφέα πάντοτε, ψυχολόγοι διεπίστωσαν ὅτι τὰ παιδιὰ ἐκ φύσεως εἶναι ἀθρηστα: «ἀπὸ ἔρευνες συστηματικὲς νεωτέρων ψυχολόγων πιστοποιήθηκε ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν κανένα θρησκευτικὸ αἴσθημα (εἶναι ἀθρηστα) ποὺ δείχνει ἐπιστημονικὰ πόσο ἐπιπόλαιη εἶναι ἡ γνώμη πώς ἡ θρησκεία εἶναι ἔμφυτη στὸν ἀνθρωπὸ» (Κορδάτου, σ. 7). Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς θεωρήσεως τῶν ἀρχῶν τῆς θρησκείας ἔξαγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι πᾶσα θρησκεία στερεῖται ὑπερφυσικοῦ χαρακτῆρος.

Γενικῶς ἡ ἀνωτέρω ἀποψὶς στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τῶν γνωστῶν θέσεων τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς δσον ἀφορῷ εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἐκδηλωμάτων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν προκειμένῳ δὲ Κορδάτος στηρίζομενος ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς κατατάσσει καὶ πᾶσαν θρησκείαν εἰς τὰ «ἀδεολογικὰ φαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης ιστορίας» (Κορδάτου σ. 11, 16). Κατὰ τὰς μαρξιστικὰς θέσεις εἰς τὸν ἀνθρωπὸν δὲν ὑπάρχουν ἔμφυτοι ψυχικαὶ ἴκανότητες, δυνάμει τῶν δποίων οὕτος ἀναπτύσσει καὶ δημιουργεῖ τὸν πολιτισμόν. Αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι δὲν εἶναι πρωτογενεῖς, ἀλλὰ ὑστερογενεῖς, γεννώμεναι ἐκ τοῦ περιβάλλοντος καὶ κυρίως ἐκ τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως εἰς τὴν ιστορίαν, κατ’ ἀρχὴν δὲ ἐκ τῆς ἐργασίας καὶ προσπαθείας τοῦ ἀνθρώπου νὰ εῦρῃ τροφὴν καὶ νὰ δαμάσῃ τὰς φυσικὰς δυνάμεις. Ἡ θρησκεία ὡς καὶ αἱ πρῶται στοιχειώδεις πνευμα-

τικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φαινόμενα τῆς ἐμβρυῶδους κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε μορφῶν τῶν κοινωνικῶν δρων καὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἔχομεν ἀντίστοιχον ἀνάπτυξιν τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Εἰς τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς γλωσσικὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ δὲν προηγήθη ἡ σκέψις, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον ὁ ἀνθρωπὸς παρήγαγε διὰ ἐπιφονημάτων τοὺς φθόγγους καὶ τὴν ὄμιλίαν κατὰ τὰς συνθήκας ἐργασίας καὶ οὕτω μετὰ ταῦτα ἐγεννήθη ἡ σκέψις. Δυνάμει τῆς βασικωτάτης αὐτῆς ἀρχῆς ἐξηγεῖται ἡ σύνολος πνευματικὴ παραγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θρησκεία ὡς πνευματικὸν φαινόμενον ἡκολούθησε τὰ αὐτὰ στάδια ἐξελίξεως. Οὕτως ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦτο διακριβώνεται ἡ προέλευσις καὶ ἡ οὐσία τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Κατὰ ταῦτα ὁ ἀνθρωπὸς δταν ἐδάμασε στοιχειωδῶς τὴν φύσιν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ἐμβρυῶδους κοινωνικῆς ζωῆς ἐδημιούργησε θρησκευτικὰς παραστάσεις (Κορδάτου, σ. 10-18).

Συμφώνως πρὸς τὰς μαρξιστικὰς αὐτὰς ἀρχὰς ἐξηγοῦνται ὡς ἔξῆς αἱ διάφοροι θρησκεῖαι ὡς πρὸς τὴν γένεσίν των ὁ ἀνιμισμὸς ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν κυριαρχικὴν θέλησιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς δρδῆς, ἐκληφθεῖσαν ὡς γενικὴ/ἀρχὴν ἐμψυχώνουσαν τὴν φύσιν ὁ τοτεμισμὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀρχηγὸς ἐχρησιμοποίει ἐν ζῶον ἡ διέμενεν εἰς ἐν δένδρον ἡ προγονολατρεία, ἡ θεοποίησις ἡρώων καὶ βασιλέων, ὡς καὶ ἡ ἰδέα τοῦ παγκοσμίου Θεοῦ, ἀπὸ τὰς ἀναλόγους κρατούσας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς καταστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας διεκρίνοντο τάξεις, Ἱερεῖς, εὐγενεῖς, μονάρχαι. Αἱ διακρίσεις αὐταὶ ἐνεσάρκων τὴν ἴδεαν τῆς θεότητος. Εἰς τὰς θρησκείας ἔξι ὅλους οἱ καταπιεζόμενοι εὑρισκον πάντοτε παρηγορίαν, ἡ δὲ ἐκάστοτε ἀρχουσα τάξις ἐχρησιμοποίησε πλείστας ὅσας θρησκευτικὰς παραστάσεις, ὡς τῆς κολάσεως καὶ τοῦ παραδείσου, «σὰν σκιάχτρο γιὰ τοὺς ἀδικημένους καὶ ἀμόρφωτους» (Κορδάτου, σ. 59-150). «Ο Χριστιανισμός», σημειώνει ὁ συγγραφεὺς, «ἄν και θρησκεία ἀληθινή, θεόπνευστη καὶ θεία, ὅπως λένε οἱ θεολόγοι, δὲν εἶναι στὸ οὐράνιο πάνθεό της ἡ ἀναπαράσταση τῆς κοινωνικοπολιτικῆς Ἱεραρχίας; Ο θεός δὲν ἔχει ὅπως ἔνας μονάρχης βασιλιάς ἡ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας τοὺς αὐλικούς του, τοὺς λακέδες του, τὴν κυβέρνησή του, τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς στρατηγούς κλπ.» (Κορδάτου, σ. 133). «Γι' αὐτό», συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς, «ἡ θρησκεία θὰ πάει ἀπὸ φυσικὸ θά-

νατο, θὰ σβήσει μέσα στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία, ὅταν μέσα σ' αὐτὴν τὴν κοινωνία δὲν θὰ ὑπάρχουν κυβερνήτες καὶ κυβερνώμενοι, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχουν τάξεις» (Κορδάτου, σ. 54-55).

Πέραν αὐτῶν ἡ θρησκεία δὲν ἔχει ὡς μόνον ἀμείλικτον ἐχθρόν της τὴν ἀταξικὴν κοινωνίαν. Πάντοτε, καὶ τώρα κατὰ τὴν σχετικὴν ἀκμήν της, ἀντιμετωπίζει τὸν ἴσχυρότατον ἀντίπαλόν της, τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία ἐκτοπίζει ὀλονὲν καὶ περισσότερον τὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις. Ἡ φύσις τῆς θρησκείας εἶναι κάτι ἀντίθετον πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ἐπιστήμης. Ἡ συνύπαρξις αὐτῶν εἶναι ἀδύνατος. «Εἶναι χωρὶς ἀντιλογία γεγονὸς πώς ἡ ἐπιστήμη καὶ πρὸ πάντων οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες γκρεμίζουν ἔνα τὰ φρούρια τῆς θρησκείας» (Κορδάτου, σ. 55).

* *

Κρίνοντες τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἔξῆς: 1) Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ θεώρησις τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ὡς καθοριστικῶν ἀρχῶν διὰ τὴν ἀπόδειξην τῆς ἀληθείας τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως στερεῖται θεολογικῆς βάσεως. Ἡ προσπάθεια τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς ν' ἀναιρέσῃ τὸ ὑπερφυσικὸν στοιχεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ γεγονότος τῆς Ἀποκαλύψεως διὰ τῆς ἴστορικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐξηγήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀπευθύνεται εἰς ἄλλον στόχον καὶ δχι εἰς τὴν οὐσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐν προκειμένῳ παραβιάζονται ἀνοικταὶ θύραι. Διότι ὁ ὑποτιθέμενος κλονισμὸς τῆς ἀρχῆς περὶ τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος δὲν δυναται νὰ κλονίσῃ τὸ γεγονός τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως, καθ' ὅσον, τοῦτο δὲν στηρίζεται ἐπ' αὐτῆς. Οὕτω παραγνωρίζονται κατὰ πάντα αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ δραματικὸν γεγονός τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς μετέπειτα εἰσβολῆς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἴστορίαν διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ διαρρήξαντος τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν πεπτωκότος ἀνθρώπου δὲν συνδέεται πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ συγγραφεὺς καὶ γενικώτερον ἡ μαρξιστικὴ Σχολὴ ἀντιμετωπίζουν τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς πρὸς τὸν

προσδιορισμὸν τῆς ἀληθείας τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, λίαν μεροληπτικῶς ὑπὲρ τῆς θέσεως αὐτῶν. Διότι τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀντιμετωπίζεται διαφόρως ὑπὸ τῶν θρησκειολόγων καὶ ψυχολόγων. Δὲν παρατηρεῖται δηλ. ἡ ἀπόλυτος αὐτὴ γραμμὴ τῆς ἀρνήσεως τῆς καθολικότητος καὶ τοῦ ἐμφύτου τῆς ἀνθρωπίνης θρησκευτικότητος, πρᾶγμα τὸ δοποῖον ἡγνόησε δὲ Κορδάτος. Γίνεται δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον δεκτὸν ὅτι ἡ ὑπαρξίας ἀθρήσκων πρωτογόνων φυλῶν ἀποτελεῖ ἔξαιρεσιν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα, κατὰ τὸν δοποῖον ἡ καθολικότης τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀποτελεῖ ὁρθὸν ἀξίωμα². Ἐπειτα ἡ ψυχολογία, ίδιᾳ ἡ τοῦ βάθους, ἔχει νὰ παρουσιάσῃ πολλὰς πτυχὰς ἀπόψεων τῆς πνευματικῆς καὶ ἐσωτερικῆς φύσεως, ὡς πρὸς τὴν δομὴν συνθέσεως τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, αἱ ἐκδηλώσεις τῆς δοπίας δὲν ἀποτελοῦν κάτι τὸ αὐτονόμοτον ἢ δυνάμενον νὰ ἔξηγηθῇ βάσει τῶν ὡς ἄνω μαρξιστικῶν ἀρχῶν. Δὲν ἐνδείκνυται δῆμος νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐπ' αὐτοῦ, διότι, ὡς ἐτονίσθη, ἡ θεολογικὴ βάσις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως κατ' οὐδένα λόγον θεωρεῖται ἡ καθολικότης καὶ τὸ ἐμφυτον τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Βεβαίως, ὡς ἡδὴ ἐλέχθη, ἡ πεῖρα καὶ ἡ ἔρευνα δέχονται τοιαῦτα στοιχεῖα θρησκευτικότητος εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, διὰ τῶν δοπίων προσπαθεῖ νὰ ὑπερβῇ ἑαυτόν. Ἐπίσης ἡ θεολογικὴ περὶ πτώσεως ὁρθόδοξος διδασκαλία δέχεται ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φθορᾶς ἔχει στοιχεῖα, ὡς μετὰ τὴν πτῶσιν «ὑπολείμματα» τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πλάσεως του, ταῦτα δῆμος δὲν ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ τὸ στρῶμα διὰ τοῦ δοπίου ὁ ἀνθρωπὸς κατὰ «συνεργίαν» δέχεται ἢ ἀπορρίπτει τὸ προσφερόμενον ἀγαθὸν τῆς σωτηρίας. Ἡ Ἀποκάλυψις δῆμος, ὡς ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς τυραννικῆς του πτώσεως εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀμαρτίας, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, εἶναι ἔργον τῆς Ἀγάπης «τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι» καὶ δχι τοῦ οἰουδήποτε ἀνθρωπίνου συναισθήματος. Οὕτω συμφώνως πρὸς τὴν θεολογικὴν ταύτην θεώρησιν δὲν εἶναι παράδοξος ὁ ἴσχυρισμὸς ὅτι μία οἰαδήποτε πρωτόγονος φυλὴ ἢ ὁ ἀνθρωπὸς καθόλου παρουσιάζεται ὡς ἔχων νεκρωμένας τὰς ἐμφύτους τάσεις πρὸς τὸ θεῖον ἢ διτι αὗται ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸν. Εἶναι δῆμος ἀληθὲς ὅτι

² Βλ. W. Durant, Das Vermächtnis des Ostens, Bern 1956, σ. 78-79.

εἰς πολλὰ συστήματα δογματικῆς θεολογίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀπολογητικῆς τὸ ἐμφυτον τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐτέθη ὡς βάσις ἡ ἐτονίσθη ὑπὲρ τὸ δέον. Κατὰ συνέπειαν ἡ κριτικὴ τοῦ Κορδάτου ἐπεχείρησε ν' ἀνατρέψῃ συστήματα ὡς τὰ συστήματα τῆς θεολογίας τύπου Schleiermacher καὶ ἄρα ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς κριτικῆς ταύτης οὐδεὶς θὰ εἰχε νὰ ἀντείπῃ.

2) Ἡ μέθοδος τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς, διὰ τῆς δοπίας ἐπιχειρεῖται νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ οὐσία παντὸς πνευματικοῦ φαινομένου, ὡς καὶ τῆς θρησκείας, βάσει τῆς διαδικασίας ἀναπτύξεώς του εἰς τὰς ἀρχικὰς πρωτογόνους μορφὰς ἐκδηλώσεώς του, συναντῷ πλείστας δσας δυσχερείας, ὅταν γίνη περαιτέρω ἀνάλυσις τοῦ πνευματικοῦ φαινομένου εἰς τὰς ἀνωτέρας πολιτιστικὰς βαθμίδας. Μὲ ἄλλους λόγους, πῶς δυνάμεθα νὰ ἔξετάσωμεν π.χ. ψυχολογικῶς τὸν ἀνθρωπὸν, ἔξετάζοντες ἐν ἐμβρυον ἢ ἐν βρέφος· πᾶς εἶναι δυνατὸν κατ' ἀναλογίαν νὰ κατανοηθῇ ιστορικῶς καὶ ψυχολογικῶς ἐν πνευματικὸν φαινόμενον (π.χ. ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία, ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἰς τὸν χῶρον τῆς μουσικῆς, ἡ θήμική, ἡ θρησκεία κ.λ.π.) βάσει τοῦ συνειδότος τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου; Ἐν ἔργον κλασιστικῆς μουσικῆς δύναται ν' ἀναλυθῇ ὡς πρὸς τὴν ποιότητά του βάσει τῆς ἀρχῆς περὶ τοῦ δοπίας τοῦ ποσοτικού τόνοι παρήχθησαν ἐκ τῶν ρυθμικῶν κινήσεων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας; Ἐν προκειμένῳ τὸ πνευματικὸν φαινόμενον εἰς τὰς ἀνωτέρας μορφὰς παρουσιάζει ποιοτικὸν ἄλλα ἐν σχέσει πρὸς προγενεστέρας ἐκδηλώσεις, πρᾶγμα τὸ δοποῖον δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μὲ τὰς ποσοτικὰς ἀλλαγὰς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας καὶ παραγωγῆς. Ἡ ποιότης τοῦ ιστορικοῦ ἡ τοῦ καθαροῦ πνευματικοῦ φαινομένου πρέπει ν' ἀναλύεται ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐμβρυώδη μορφήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποτελεσμένην. Ἡ θρησκεία, ὡς ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς μαρξιστικῆς Σχολῆς καὶ ἄλλων συναφῶν ἀντιλήψεων, εἶναι γέννημα κατ' ἀρχὴν τῶν τρόπων ἐργασίας καὶ παραγωγῆς ἢ μετὰ ταῦτα τῶν πρώτων κοινωνικῶν δρῶν πάντοτε ἐντὸς τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως τῆς ιστορίας, ὡς καὶ τῶν ἄλλων ψυχολογικῶν ἐπιρροῶν τοῦ φόβου, τῆς ἀνάγκης, τῆς ἀγνοίας κ.ἄ. Ἡ ποιότης δῆμος τῆς ἀνωτέρας θρησκευτικότητος ἔχει νὰ παρουσιάσῃ στοιχεῖα διάφορα κατὰ πάντα ἐν σχέσει πρὸς τὸ θρησκευτικὸν φαινόμενον τῆς πρωτογόνου ἐποχῆς, τὸ δοποῖον ἀναπτύσσεται βάσει τῶν ἐνστιγματικῶν παρορμήσεων τοῦ φόβου ἢ τῆς ἀνάγκης. Παραμένει αἱ-

νιγμα ἡ γένεσις τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἔξηγον μένη αἰτιοκρατικῆς ἐκ τῶν ὅρων τοῦ περιβάλλοντος, χωρὶς νὰ καθορίζεται κατὰ πόσον ἡ ἀνάδυσις τῆς ἐκ τῶν ὅρων τούτων πνευματικῆς ζωῆς ἔχει ἀντίκτυπον μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως αὐτῶν τούτων τῶν ὅρων τοῦ περιβάλλοντος περαιτέρω, πρᾶγμα τὸ δόποῖον εἶναι θεμιτὸν κατὰ πάντα νὰ ὑποστηριχθῇ. Ἐπειτα, δὲ ἀνθρωπος δὲν εἶναι παθητικὸς δέκτης τῶν γεγονότων ἀντιδρᾶς ποικιλομόρφως. Πολλάκις ἔξωτερικὴ ἀθλιότης καὶ ἀντίξοοι περιστάσεις γεννοῦν ἄριστα πνευματικὰ ἀποτελέσματα. Δὲν πρέπει δόμως νὰ νομισθῇ δτὶ ὁ ἀνθρωπος ὡς καθαρὰ πνευματικὴ φύσις διαμορφώνει ὡς θέλει ἡ ὡς ἐπιβάλλει ἡ πνευματική του φύσις τὰ ἴστορικὰ γεγονότα. Ἡ ἰδεαλιστικὴ αὐτὴ εἰκὼν περὶ ἀνθρώπου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἔπειρασμένη. Ὁ ἀνθρωπος κατανοεῖται μόνον εἰς τὴν ἴστορικὴν του ὑπόστασιν ἐντὸς τῆς δομῆς τῶν γεγονότων, οὐδέποτε δόμως χάνει τὴν ἀτομικότητα ἢ προσωπικότητα. Δὲν προηγούνται οἱ ἔξωτερικοὶ δροὶ καὶ μετέπειτα γεννῶνται αἱ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις, οὕτε πάλιν προηγεῖται ἡ πνευματικὴ ἐκδήλωσις τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ μετὰ ταῦτα προκύπτει ἡ διαμόρφωσις τῆς ἴστορικῆς δομῆς τῶν γεγονότων. Καὶ οἱ δύο παράγοντες συμπλέκονται εἰς ἔνιαίν σύνθεσιν καὶ δρᾶσιν.

3) Κατὰ τὴν μαρξιστικὴν Σχολήν, καταρρίπτεται τὸ ὑπόβαθρον τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας, διότι ὁ Χριστιανισμὸς ὡς τρόπος ζωῆς καὶ δραγανώσεως ἐπηρεάσθη εἰς τὴν ἴστοριαν ἀπὸ τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας. Ὁ Χριστιανισμός, λέγουν, δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια, διότι μετεβλήθη εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, κρατικὴν ἔξουσίαν ἢ τὰ κηρύγματα αὐτοῦ ἐγένοντο ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ἢ αἱ μορφαὶ τῆς λατρείας ἀπέκτησαν κοσμικὰς παραστάσεις. Θὰ ἥτο δόμως οὕτως ἢ ἄλλως παράδοξον, ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἴστορικὸς δραγανισμὸς δὲν περιεβάλετο τὰ ὑπάρχοντα ἴστορικὰ σχήματα, ἀλλὰ κάποια ἄλλα. Δὲν δύναται δηλ. νὰ νοηθῇ δημιουργία μορφῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ χωρὶς σχέσιν πρὸς τὸ περιβάλλον κατὰ ἔνα τρόπον παρθενογενέσεως. Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ γίνεται ἐντὸς τῆς ἴστορίας καὶ ὅχι ἐντὸς αἰθερίας σφαίρας ἢ ὑπερβατικοῦ χώρου. Ὁ θεὸς συναντᾷ τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὸν δραματικὸν του ἀγῶνα ἐντὸς τῆς κακοηθείας καὶ τῆς διαλεκτικῆς τῶν ἴστορικῶν γεγονότων. Ὁ χριστιανικὸς ἀγῶνας εἶναι γεγονός ἴστορικόν. Ἡ πάλη μεταξὺ τῶν δυνάμεων τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀποστάτου κόσμου δίνει τὴν εὐθύνην

εἰς τὸν χριστιανὸν ν' ἀλλάξῃ καὶ μεταμορφώσῃ τὴν ἴστορίαν, προσδοκῶντα τὴν χάριν καὶ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἴστορία πορεύεται πρὸς τὴν τελείωσίν της μὲ τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἀγιαστικῶν δυνάμεων τοῦ Θεοῦ· ὁ σταυρός, ἡ σάρκωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦν τὴν πεμπτουσίαν τοῦ ἀγιαστικοῦ περιεχομένου τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ὁποία παλαίει μὲ τὸν ἀποστάτην κόσμου. Τὸ ὑφιστάμενον κακόν, οἱ ἴστορικοὶ δροὶ καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀδικίαι, ἐντὸς τῶν δοπίων ἔχει ριφθῆ τὸ ἄγιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δικαιώνουν τὴν οὐσίαν τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ δὲν αἴρουν τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη δυναμικὴ μεταμορφωτικὴ δύναμις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἐσχατολογικὴ καὶ ἡθική, διαφεύγει τῆς προσοχῆς τῶν μαρξιστῶν ἐρευνητῶν. Ἡ ἀλήθεια τῆς Χριστιανικῆς πίστεως δὲν ἀπορρέει ἐκ τῶν ἴστορικῶν δρῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἀνατρέπεται ἐκ τῆς ἴστορικῆς ἐρεύνης. Θὰ ἥτο ἔντιμον κατὰ πάντα νὰ ὅμολογηθῇ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ὑπὸ οἰουδήποτε μαρξιστοῦ, δὲν δύναται νὰ δόδηγηθῇ εἰς τὴν ἀπιστίαν ἐξ ἄλλων λόγων καὶ ὅχι ἐκ τῶν πορισμάτων τῆς ἴστορικῆς ἐρεύνης, ἡ ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἐρευνᾷ τὸ οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν προκειμένῳ ἡ μαρξιστικὴ Σχολὴ διὰ πολλοὺς λόγους παραγγωρίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ παραδόξου τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἐνῷ ἐκφεύγει τῶν καθαρῶν ἴστορικῶν γεγονότων εἶναι ἀδιανόητον νὰ νοηθῇ χωρὶς στενὴν σχέσιν πρὸς αὐτά.

Εἰς τὰς ἡμέρας μας καταβάλλεται προσπάθεια ἐκ μέρους ώρισμένης μερίδος μαρξιστῶν διανοούμενων, διπος θεωρηθῇ ὁ Χριστιανισμὸς ὑπὸ διάφορον πρίσμα. Πρέπει δόμως ἐν προκειμένῳ νὰ σημειωθοῦν τὰ ἔξῆς: 1) ἡ προσπάθεια αὐτὴ γίνεται εἰς τὰ πλαίσια τοῦ διαλόγου μεταξὺ μαρξιστῶν διανοούμενων καὶ θεολόγων τῶν Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν, κατόπιν τῆς συνειδητοποίησεως τῆς ἀνάγκης τοῦ διαλόγου λόγω τῶν κοινῶν καὶ κριτίμων προβλημάτων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, 2) αἱ πρωτοβουλίαι αὐταὶ ἔχουν μᾶλλον ἡμιεπίσημον χαρακτῆρα, ἡ δὲ μαρξιστικὴ ἐπίσημος γραμμὴ παραμένει ἡ ἴδια, 3) ἡ θεώρησις τῆς θρησκείας γίνεται κατόπιν ἐμβαθύνσεως εἰς τὴν σύγχρονον θεολογικὴν σκέψιν καὶ 4) ἐνῷ εἰς τὰς τάσεις αὐτὰς ἡ ἀθεϊστικὴ βάσις παραμένει ἀσάλευτος, γίνονται ἀξιοσημείωτοι ἀναθεωρήσεις ὡς πρὸς τὴν θεώρησιν τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας. Δυνάμεθα π.χ. ν' ἀναφέρωμεν τὸν Roger Garaudy (De l'anathème au

dialogue, Plon 1965) ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔργον νὰ κατανοήσῃ τὰ σύγχρονα θεολογικὰ ρεύματα, ἀπορρίπτει τὴν ἄποψιν περὶ τοῦ ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι τὸ δπιον τῶν λαῶν, ἐπισημαίνει δὲ τὸν δημιουργικὸν ρόλον τῶν ἑκάστοτε ὑπευθύνων χριστιανῶν διὰ τὴν πρόδοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπίσης ὁ Milan Machovec (Marxismus und dialektische Theologie, Zürich 1965) ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ θρησκευτικότης ἐνέχει κάποιο νόημα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζεται ὁ ἀγών τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τῶν ἴστορικῶν δυσχερειῶν· περιέχει δὲ φιλοσοφικὰς καὶ ἥθικὰς ἀξίας, τὰς ὁποίας ἡ μαρξιστικὴ Σχολὴ διφείλει ν' ἀνασύρῃ ἐκ τῆς φυλακῆς τῶν θρησκευτικῶν μορφῶν τῆς ζωῆς.

4) Ὡς πρὸς τὸ ἀδύνατον τῆς συνυπάρξεως θρησκείας καὶ ἐπιστήμης δυνάμεθα ἐν πολλῇ συντομίᾳ νὰ σημειώσωμεν τὰ ἔξης· ὁ μαρξισμὸς εἰς τὴν οὐσίαν του εἶναι θρησκεία, ἔχων δὲ ὡς ὅπλον τὴν ἐπιστήμην ἐπεχείρει πάντοτε δι’ αὐτῆς νὰ καταφέρῃ πλήγματα κατὰ πάσης θρησκείας. Ἡ ἀποψις κατὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀδύνατος ἡ συνύπαρξις ἐπιστήμης καὶ θρησκείας τίθεται ἐπὶ ἐσφαλμένης θεωρήσεως τῶν πραγμάτων. Ὁ Χριστιανισμός, ὡς ἐλέχθη, κινούμενος ὡς τρόπος ζωῆς εἰς τὰ ἴστορικὰ σχήματα συνυφάνθη μὲ τὰς ἑκάστοτε ἴστορικὰς περιπτείας τῆς ἀνθρωπότητος. Οὕτως, ἐνῷ ἡ ἐπιστήμη ὡς λειτουργία τῆς σκέψεως καὶ ἡ θρησκεία, εἰδικότερον δὲ ὁ Χριστιανισμός, ὡς Ἀποκάλυψις ἵστανται εἰς δύο ἐπίπεδα ζωῆς καὶ σκέψεως ἀσύμπτωτα, κατὰ συνέπειαν δὲ δὲν δύνανται νὰ ἔλθουν εἰς ἅμεσον ἀντίθεσιν, εἰς τὴν ἴστοριαν πολλάκις παρουσιάσθησαν ἐν σύγκρούσει. Ἡ σύγκρουσις ὅμως αὕτη ὑπηγορεύθη ὅχι ἐκ τῆς οὐσίας τῶν δύο τούτων τρόπων ζωῆς καὶ σκέψεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ’ ἐξ ἴστορικῶν λόγων. Ἐρωτᾶται κατὰ πόσον εἶναι δρθή ἡ ἀποψις περὶ τοῦ ὅτι ἡ θρησκεία, καὶ εἰδικότερον αἱ Ἐκκλησίαι ἐπέβαλλον διωγμὸν εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἐπιστήμης, δεδομένου ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι ὑπηγορεύθησαν ἐξ ἄλλων αἰτίων, μοιραίως δὲ ἀνεμίχθησαν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν, λόγῳ τῆς κρατούσης σχέσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἔξουσίαν. Λίαν εὐστόχως ὁ Bertrand Russel παρετήρησεν ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφὴν καὶ ὅταν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἔξουσία ἔπαυσε ὑφισταμένη· ὑπερέβησαν δὲ πάντα ἄλλον διωγμὸν διαπραχθέντα ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας, ὡς π.χ. εἰς τὴν

Γερμανίαν καὶ Ρωσίαν³. Κατὰ συνέπειαν ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης ἡ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι ἐγένοντο ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ κοσμικῶν δυνάμεων οὐδὲν οὐσιαστικὸν συμπέρασμα δυναται ν' ἀποκομίσῃ ὁ μαρξισμός, θέλων νὰ κλονίσῃ τὴν ὑπερφυσικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς μεταβαίνει εἰς ἄλλην περιοχὴν κρούσεως.

‘Ο Χριστιανισμὸς ἐκ τῆς πλευρᾶς του δὲν ἔχει ἀντίπαλον τὴν ἐπιστήμην, δὲν δέχεται ὅμως ὅτι αὕτη δύναται νὰ λυτρώσῃ τὸν ἀνθρώπον, παρέχουσα εἰς αὐτὸν τὴν λυτρωτικὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν καρπώνεται οὗτος δυνάμει τοῦ σωτηριώδους ἔργου. Ἡ ἐπιστήμη ὡς καὶ ὁ σύνολος κόσμος εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς τραγικῆς πτώσεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ἐλευθερωθοῦν δυνάμει τοῦ ἔργου τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. ‘Υπὸ τὸ πρίσμα τοῦτο ἡ ἐπιστήμη δὲν θεωρεῖται ἀντίπαλος, ἀλλὰ ἀντικείμενον τῆς ἀγιαστικῆς μεταμορφωτικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. ‘Ἡ συνύπαρξις ἐπιστήμης καὶ Χριστιανισμοῦ δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα ἢ αἴτημα, ἀλλ’ ἐντάσσεται γενικώτερον εἰς τὴν συνύπαρξιν τοῦ κόσμου τῆς ἀγιότητος καὶ τοῦ κόσμου τῆς ἀμαρτίας, ἡ ὁποία καταργεῖται δυναμικῶς καὶ προσδευτικῶς διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ· πρόκειται περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου δράματος καὶ δχι περὶ προβλήματος ἴστορικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ.

³ Bl. Religion and Science, London 1960, σ. 247-48.

